

CONTRIBUȚIA REVISTEI „SOCIETATEA DE MÂINE” LA DEZVOLTAREA SOCIOLOGIEI ROMÂNEȘTI INTERBELICE

Andrei Negru

Institutul de Istorie „George Bariț” din Cluj-Napoca

Revista „Societatea de mâine” constituie o prezență demnă de menționat în peisajul publicisticii sociologice românești interbelice. Proiectată încă din anul 1919 și apărută, datorită unor condiții obiective, abia în anul 1924, revista s-a dorit a fi un instrument pentru transpunerea în practică a idealurilor și hotărârilor Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918. Așa cum menționa mai târziu Ion Clopoțel, mentorul, editorul, redactorul șef și apoi directorul „Societății de mâine”, „Gândul hotărâtor al înființării și organizării acesteia a rezidat în climatul epocal din 1918 ca o îndatorire sacră de a susține transformarea în realități a istoricelor rezoluții proclamate de Adunarea națională de la 1 Decembrie”¹.

În consens cu acest deziderat nobil și major, revista și-a fixat ca obiectiv prioritar să militeze pentru democratizarea societății românești și pentru emanciparea politică și culturală a masei de cetățeni ai tânărului stat național român, să susțină drepturile celor mulți la lumină și educație, fondatorii ei considerând că „poporul românesc nu poate fi mai bine apărat și ajutat să-și dezvăluiească neprețuitele comori cu care este înzestrat, decât dându-i-se un regim care să facă posibilă revărsarea neîngrădită a energiilor sale [...] Credința noastră nestrămutată este că problema fundamentală a zilelor noastre este problema culturii. Ea nu se poate dezlega decât la lumina științelor”².

Deschiderea „Societății de mâine” spre știință în general și spre cea socială în special a fost evidentă din chiar subtitlurile purtate succesiv de-a lungul celor două decenii de apariție (aprilie 1924–februarie 1935, la Cluj; martie 1935–aprilie 1945, la București), și anume: revistă săptămânală/bilunară pentru probleme sociale și economice; revistă socială și culturală; revistă de știință sociografică, de estetică și cultură; revistă de știință sociologică, de estetică și cultură. Această deschidere, necesară în cazul unei publicații care își propusese să contribuie la optimizarea și conducerea vieții sociale, a fost întărită și confirmată prin cooptarea lui D. Gusti și

¹ I. Clopoțel, *Amintiri și portrete*, Timișoara, Edit. Facla, 1973, p. 167.

² Idem, *Chemarea noastră*, „Societatea de mâine”, an I, 1924, nr. 1, p. 5.

V. Goldiș în primul Comitet de direcție al revistei, precum și prin atragerea în rândul colaboratorilor a unor nume consacrate ale domeniului, așa cum au fost Tr. Herseni, Tr. Brăileanu, G. Vlădescu-Răcoasa, C. Sudețeanu sau E. Bernea.

Dar factorul care a contribuit în mod decisiv la orientarea revistei „Societatea de mâine” spre problematica sociologică, atât pe latura sa teoretică, cât, mai ales, pe cea empirică, de cercetare a realității sociale a fost pasiunea și pregătirea în domeniu a lui I. Clopoșel. Urmând exemplul lui V. Goldiș (care i-a fost mentor în ale gazetăriei), el însuși un cititor și un comentator asiduu și avizat al unor lucrări de sociologie și politică, I. Clopoșel s-a apropiat de literatura sociologică în perioada arădeană a activității sale ziaristice, pe care apoi a aprofundat-o în timpul studiilor universitare de la Viena și Paris: „De timpuriu [...] mi-am dat seama de actualitatea și valoarea științei societății, care este sociologia. Cunoașterea legilor de dezvoltare ale propășirii omului, ale neatârării națiunilor, ale dăinuirii statelor, ale comunității universale umane sub auspiciile păcii netulburate mi s-au impus cu necesitate ca oxigenul vieții cotidiene”³.

De asemenea, I. Clopoșel s-a apropiat în perioada studiilor universitare budapestane de mișcarea maghiară de cercetare sociografică condusă de Iaszi Oszkar⁴, apropiere cu efecte benefice pentru activitatea sa viitoare pe terenul cercetării sociale, precum și pentru orientarea revistei în această direcție.

„Societatea de mâine” a fost, astfel, un for de promovare și de susținere a cercetării sociale, fiind deschisă și spre valorificarea publicistică a rezultatelor acesteia. Cunoașterea științifică a realității sociale nu a fost privită însă ca un scop în sine, ci ca un mijloc pentru fundamentarea concluziilor și soluțiilor de ordin practic. Pe lângă asemenea materiale rezultate din observarea și investigarea vieții sociale, revista a publicat în mod frecvent și valoroase studii și articole cu caracter teoretic, semnate de sociologii pe care i-am menționat anterior și de alții mai puțin consacrați, dar buni cunoscători ai literaturii și problematicii teoretice sociologice. De asemenea, „Societatea de mâine” și-a propus să publice recenzii ale celor mai importante lucrări de sociologie, precum și lista completă a aparițiilor românești și străine în domeniu de după primul război mondial, pentru a veni în sprijinul celor interesați de știința socială sau al celor dornici să-și alcătuiască o bibliotecă de specialitate.

Deși datele cantitative rezultate în urma recensământului sociologic, efectuat cu ajutorul unei grile analitico-tematice, utilizate în cercetarea istoriei sociologiei românești⁵, în cele 6906 pagini ale revistei, evidențiază caracterul enciclopedic al acesteia (numai 18,89% din numărul total de pagini și numai 24,61% din totalul articolelor conțin informație sociologică relevantă), revendicarea „Societății de

³ Idem, *Sociologie și sociografie. O grupă de probleme din depresiunea carpatică Bran*, „Viitorul social”, an II, 1973, nr. 2, p. 430.

⁴ *Ion Clopoșel la 90 de ani* – Interviu realizat de S. Chelcea și I. Filipescu, „Viitorul social”, an LXXVI, 1983, nr. martie-aprilie, p. 160.

⁵ Vezi Șt. Costea, Maria Larionescu, *Societatea și problemele sociale românești oglindite în revista „Viitorul social”*, „Viitorul social”, an LXXV, 1982, nr. noiembrie-decembrie, p. 721.

mâine” de către publicistica de factură sociologică este justificată de analiza calitativă a conținutului ei.

Problematica sociologică a revistei⁶ se structurează pe șase grupe tematice principale, și anume: teorii asupra societății; structură și dinamică socială; unități sociale; socializare–comunicare–cultură; sistem normativ–organizare–conducere; metode și tehnici de cercetare socială.

1. TEORII ASUPRA SOCIETĂȚII

Primul grup de teme sociologice din punct de vedere al ponderii deținute în producția sociologică a revistei îl constituie cele grupate sub genericul de *teorii asupra societății* (287 unități tematice, respectiv 28% din totalul acestora). Acest domeniu tematic cuprinde patru subdiviziuni – *expoze asupra societății; școli, curente, personalități sociologice; teorie și practică socială; critică teoretică* – dintre care numai primele două sunt prezente în aproape toți anii de apariție a revistei.

Subdomeniul cel mai frecventat, *expoze asupra societății*, comportă o serie de nuanțe, modul de abordare a problemelor oscilând între materiale pur teoretice și unele cu caracter pur descriptiv.

Demersul teoretic a fost prezent în revistă prin:

1) studii și articole semnate de câțiva reprezentanți de marcă ai sociologiei noastre interbelice;

2) dezbateri asupra unor fenomene sociale;

3) discuții pe marginea unor noțiuni și concepte sociologice;

4) analize segmentiale sau globale ale societății românești din perioadă, care, toate, au contribuit la dezvoltarea patrimoniului ideatic al sociologiei noastre.

Cea mai substanțială colaborare la „Societatea de mâine” a avut-o, din această perspectivă, Tr. Herseni, al cărui debut în publicistica sociologică a fost strâns legat de activitatea revistei. În acest context, Tr. Herseni prefigurează, prin articolele asupra naturii societății și prin cele privind explicația și metodologia sociologică, viitoarele sale lucrări fundamentale în domeniu, *Teoria monografiei sociologice și Realitatea socială. Încercare de ontologie regională*. În opinia sa, „Ontologia regională a societății trebuie să studieze societatea ca existență. Mai întâi să urmărească dacă există cu adevărat o realitate corespunzătoare acestui nume, apoi în ce constă modul ei specific de existență și, în sfârșit, pentru că om fără societate nu există, iar societatea înseamnă planul de existență al culturii, al spiritului obiectiv, care sunt raporturile existențiale dintre om, societate și cultură”⁷.

Acestor întrebări, Tr. Herseni le răspunde în articolele „Ontologia regională a societății”, „Socialul ca spirit obiectiv”, „Analiza structurală a vieții sociale” și

⁶ Vezi A. Negru, E. Pop, *Societatea de mâine. Indice bibliografic adnotat*, vol. I-II, Cluj-Napoca, Edit. Argonaut, 2001.

⁷ Tr. Herseni, *Ontologia vieții sociale*, „Societatea de mâine”, an. IX, 1932, nr. 13-14, p. 203.

„Filosofia evoluției sociale”, în care se conturează concepția sa asupra naturii fenomenologice a societății umane, în care apar elemente de tip structuralist și funcționalist⁸: „Societatea este însăși existența noastră și ne e dată direct în conștiință. Cum nu ne putem îndoii de existența fiecăruia dintre noi, tot așa nu ne putem îndoii de existența noastră împreună [...] Primul dat și cel mai indubitabil este conviețuirea omenească [...]”⁹, care presupune existența unui sistem unitar de raporturi, a unei anumite structuri în care se încadrează viața socială, pentru a putea exista social. Constituind, așadar, un complex de raporturi, structura este o realitate funcțională și, în calitatea sa de mod de existență a societății, îi imprimă și ei acest caracter, societatea fiind, astfel, o realitate care nu există în sine, ci numai prin raporturile pe care le produce și prin funcțiile pe care le integrează. Societatea, afirmă el, este „totalitatea structurală a conviețuirii umane. Ea constituie un gen de existență proprie oamenilor. Părțile pe care le coordonează sunt activități umane, elementele pe care le unifică suntem chiar noi, în existența noastră spirituală. Societatea nu este de natură materială sau corporală, ea nu e o configurație fizică, ci o realitate de natură spirituală. Specificul structurii sociale față de celelalte structuri existente este chiar spiritualitatea, cultura sau, identificând cultura cu spiritul obiectiv, putem spune că societatea este totalitatea structurală a grupărilor omenești producătoare de spirit obiectiv”¹⁰.

Teoretician al monografiei sociologice, Tr. Herseni a fost preocupat și de definirea obiectului a ceea ce el a denumit *sociologia distanței*. Plecând de la experiența sa de teren, el subliniază importanța cadrului cosmologic pentru demersul monografic, cercetarea raportului dintre natură și cultură fiind, în opinia sa, unul din multiplele subiecte de interes sociologic. Între aceste subiecte el plasează și distanța socială, fenomen cu manifestări diverse: „Sub aceeași denumire de distanță pot intra în sociologie lucruri profund diferite: o distanță geometrică sau spațială; distanța dintre grupele sociale, clase, caste sau categorii sociale; distanța creată de calitățile personale ale indivizilor; distanța psiho-socială, bazată pe respect, iubire etc.; distanța străinilor față de poporul unei țări și problemele ce le implică”¹¹.

Pornind de la aceste tipuri, sociologia distanței comportă, după părerea sa, mai multe subdiviziuni, și anume:

– *Sociologia spațiului*, care cuprinde toate faptele pentru a căror explicare este necesar apelul la distanța metrică obișnuită, fiind de subliniat în acest context importanța sociologică a sistemului de căi și mijloace de comunicație.

– *Sociologia vecinătății*, care include toate fenomenele sociale determinate de proximitatea spațială dintre indivizi. Vecinătatea este definită de către Herseni ca o asociație economică de ajutorare reciprocă cu caracter intermitent, excepțional,

⁸ A. Mihu, *Studiu introductiv la*: Tr. Herseni, *Sociologie. Teoria generală a vieții sociale*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 19.

⁹ Tr. Herseni, *Ontologia regională a societății*, „Societatea de mâine”, an X, 1933, nr. 3-4, p. 53.

¹⁰ Idem, *Analiza structurală a vieții sociale*, „Societatea de mâine”, an XI, 1934, nr. 4-5, p. 71.

¹¹ Idem, *Sociologia distanței*, „Societatea de mâine”, an VIII, 1931, nr. 3-4, p. 77-78.

care depășește însă întotdeauna forma economică, fiind de fapt un fenomen social de prim rang și, ca atare, o problemă sociologică tip.

– *Sociologia antagonismelor dintre stările sociale ale societății*, a distanțelor care există și care se manifestă între acestea în diferite sisteme sociale, problemă complexă, cu valențe sociale, politice și etice, considerată a fi cea mai interesantă și mai importantă problemă a sociologiei distanței. Împărțirea societății umane în tabere, caste și clase sociale constituie, în opinia sa, o permanență a istoriei, existența claselor și a categoriilor sociale fiind determinată de însăși natura societății, care implică o anumită organizare și stratificare. Problema care se pune în acest context este înlăturarea discrepanțelor, a distanței sociale dintre diferitele etaje ale societății, realizarea unei echilibrări a distanțelor dintre membri acesteia.

– *Sociologia relațiilor dintre indivizii aflați în raport direct* (părinte–copil, magistru–discipol), relații cu natură dublă și contradictorie, teoretizate actualmente în formula „conflictului dintre generații”.

– *Sociologia străinului*, care are o problematică complexă și sintetică în raport cu celelalte. Sarcina ei constă în stabilirea cauzelor și a criteriilor în funcție de care se poate stabili calitatea de străin a unui individ într-o anumită societate, momentul în care această calitate își pierde conținutul, precum și momentul asimilării individului în noul context social.

Alături de Tr. Herseni, și alți colaboratori ai revistei au fost prezenți în paginile sale cu analize sociologice de diferite nivele de generalitate. Astfel, V. Goldiș considera că existența formațiunilor sociale este determinată în principal de trei tipuri de relații: a) relația om–natură; b) relația om–om; c) relația om–absolut, aceasta din urmă având caracter determinant. Societatea, spune el, este un dat de natură sufletească, spirituală, în care credința domină rațiunea și o înlătură ca fiind inoperantă în „domeniul inexperimentabil al absolutului”. Primatul vieții spirituale asupra celei materiale și caracterul neîntrerupt al progresului constituie argumentele criticii întreprinse de el la adresa marxismului.

Revista a publicat însă și puncte de vedere ale unor autori care s-au situat pe poziții determinist-economice. „Dacă scrutăm cu atenție noima așezărilor omenești, ne convingem că nimic nu se face întâmplător, ci orice așezare este prezidată de o necesitate economică. Prioritatea factorului economic este evidentă”, afirma I. Clopoțel¹².

În opinia lui Ilie Cristea, un adept declarat al materialismului istoric, edificiul social se divide în două părți: infrastructura economică și suprastructura politică. Infrastructura este factorul determinant și permanent al dezvoltării sociale, schimbările la nivelul său antrenând transformări la nivelul suprastructurii.

La acest nivel al analizei, revista și colaboratorii ei s-au remarcat și prin contribuții privind definirea unor fenomene sociale, precum și a unor concepte și noțiuni și, prin aceasta, la îmbogățirea patrimoniului conceptual al sociologiei

¹² I. Clopoțel, *O antinomie aparentă*, „Societatea de mâine”, an IV, 1927, nr. 23-24, p. 209.

românești. Astfel de analize au vizat: opinia publică (C. Sudețeanu), evoluția socială (Al. Claudiu, I. Clopoțel, Ilie Cristea), progresul social (I. Clopoțel), revoluția (Al. Claudiu, N. Ghiulea), asocierea (N. Ghiulea), lupta de clasă (I. Mehedințeanu), socialul (C. Atanasiu), familia (Al. Ciura), gospodăria țărănească (Ad. Negrea) etc.

O altă direcție evidențiată în cadrul subtemei *expozei asupra societății* cuprinde materiale care conțin analize socio-istorice, segmentiale sau globale, ale societății românești. Dintre acestea menționăm:

a) Analiza întreprinsă de Tr. Brăileanu asupra transformărilor petrecute în societatea bucovineană după Unirea din 1918. În prima parte a studiului său intitulat „Principii generale de sociologie”, în care fixează cadrul teoretic al analizei, Tr. Brăileanu afirmă că societatea umană este influențată în mersul ei de trei categorii de înrâuriri: 1) a mediului ambiant; 2) a societăților străine (a forțelor politice); 3) a personalităților (a forțelor individuale), cea de-a doua părându-i-se a fi cea mai importantă. Ca atare, el își propune să cerceteze transformările structural-funcționale produse în societatea bucovineană ca urmare a includerii sale într-o nouă organizație politică, aceea a statului național român.

b) Analiza socio-istorică întreprinsă de P. Suciuc asupra structurii sociale a societății ardelenene, asupra problemei agrare din acest perimetru, ca și asupra demografiei orașelor ardelenene, pe baza căreia încearcă explicarea stării de fapt din momentul respectiv, caracterizată prin dezechilibrul structurii sociale (absența clasei de mijloc românești), precum și prin insuficiența dezvoltare a populației urbane autohtone.

c) Analiza materialist-istorică a evoluției societății românești realizată de Ilie Cristea pe o perioadă de 100 de ani, începând cu anul 1829, care definește în concluziile sale stadiul social-economic atins în momentul respectiv și perspectivele socialiste ale României, în contextul unei iminente dispariții, după părerea sa, a sistemului capitalist.

Școli, curente, personalități sociologice este cea de a doua subdiviziune importantă a domeniului *teorii asupra societății*, cuprinzând lucrări consacrate prezentării unor școli și curente sociologice, a unor curente ideologice manifeste în perioada interbelică, precum și a unor personalități ale sociologiei românești și internaționale sau ale vieții politice contemporane. Aceste prezentări au vizat familiarizarea cititorilor cu principalele curente de idei, cu teoriile sociale autohtone și străine, încercând, în același timp, să ofere sugestii și soluții de optimizare a proceselor sociale din țara noastră. „Opiniile filosofilor și sociologilor asupra progresului omenesc sunt instructive și merită o strădanie aprofundată și meticuloasă pentru a le pune în lumină și a descoperi aplicațiile posibile la actualitatea românească”, afirma, de pildă, I. Clopoțel¹³.

¹³ Idem, *Teorii filosofice asupra progresului*, „Societatea de mâine”, an XI, 1934, nr. 1-2, p. 3.

„Societatea de mâine” a publicat două articole în care Tr. Herseni face o trecere în revistă a principalelor curente existente în sociologia internațională în momentul respectiv (individualism, mecanicism, istoricism, contractualism, universalism, noologism, fenomenologism) și prezintă noile tendințe manifestate în domeniu, inspirate din cele două direcții fundamentale ale dezvoltării sociologiei, direcția speculativ-filosofică, respectiv direcția empirist-științifică. Subliniind faptul că ultimele tendințe înregistrate în domeniul științei sociale sunt de natură empirică, Tr. Herseni precizează că cercetarea monografică se integrează tendințelor de revenire la investigarea directă a realității, constituind, prin metodă și prin rezultate, o nouă direcție a sociologiei contemporane.

Revista a acordat un spațiu larg prezentării activității Școlii sociologice de la București și a Institutului Social Român. Astfel, Tr. Herseni și E. Bernea au semnat materiale în care au expus principalele coordonate teoretice și metodologice ale Școlii monografice, iar Șt. Voicu a făcut o apreciere de ansamblu asupra rezultatelor cercetării monografice, relevându-i atât meritele („imensul material documentar pe care îl descoperă și îl dezvăluie”), cât și neajunsurile („neputința de a se dezvolta, din cauză că rezultatele obținute contrazic permanent interesele oficialității pe care sociologia oficială trebuie să le reprezinte în știință”)¹⁴.

În „Societatea de mâine” s-au făcut referiri și la diferite curente și doctrine sociologice. Astfel, I. Clopoșel a prezentat cititorilor disputa dintre individualism și colectivism, care, după părerea sa, nu se află în raport de opoziție, ci de determinare reciprocă, fapt demonstrat de situația existentă în regimurile social-democrate, unde personalitatea, individualitatea beneficiază de condiții reale de dezvoltare. Tr. Brăileanu a analizat opoziția dintre organicism și individualism, pe baza unor expoze din literatura sociologică internațională, iar N. N. Matheescu s-a referit la individualism, materialism istoric și evoluționism ca principale teorii asupra raportului individ-societate, considerând că teoria materialistă este singura care permite analiza și rezolvarea obiectivă a respectivului raport. De asemenea, au existat preocupări și pentru dezbaterăa unor aspecte legate de avântul tot mai mare al mișcării socialiste, în legătură directă cu încercările de a găsi cel mai adecvat sistem de organizare socială.

Constituind unul dintre asemenea posibile sisteme, socialismul trebuia supus unei analize științifice imparțiale. În urma unei asemenea analize, I. Clopoșel releva faptul că superioritatea socialismului asupra altor doctrine și sisteme sociale rezultate din ele reiese, între altele, din modul corect în care rezolvă una din problemele majore ale gândirii sociale din toate timpurile, și anume raportul individ-societate: „Socialismul înlesnește valorificarea individuală. În masele răstignite până acum la inerție dorm atâtea talente. Prin nivelul ridicat de viață, prin stimularea energiilor spirituale, prin educația sistematică și beneficierea de toate bunurile civilizației de către toți, societatea amorfă se va trezi și va lua drumul

¹⁴ Șt. Voicu, *Cercetări sociologice basarabene*, „Societatea de mâine”, an XIV, 1937, nr. 3, p. 112.

progresului în pas mai repede. Socialismul topește în el antitezele. El creează din societate și membrul ei o unitate perfectă [...] Nu e paradoxală, deci, încheierea noastră că maximum de dezvoltare individuală nu poate fi atins decât cu condiția existenței unui grad superior de solidaritate organică între membri societății”¹⁵.

O modalitate frecventă utilizată pentru prezentarea unor curente sau personalități ale sociologiei, ca și ale vieții politice, a fost recenzia anumitor lucrări cu un asemenea conținut. Prin intermediul ei au fost prezentate cititorilor personalitatea și concepția unor gânditori ca D. Gusti, N. Petrescu, C. Dimitrescu-Iași, V. Bărbat, D. Goleșcu ori A. Comte, E. Durkheim, C. Bouglè, J. Jaures, Lenin, Kautsky, D. Essertier, Ch. Fourier, S. Simon și R. Owen.

Preocupată de organizarea cât mai dreaptă a societății, revista a făcut o prezentare largă unor utopii sociale („Un studiu sau o serie de studii asupra diverselor utopii sau încercărilor de a imagina o lume mai bună nu își are nicăieri un loc mai potrivit ca în cazul unei reviste care se intitulează *Societatea de mâine*”¹⁶), precum și lucrării lui J. Bruce, *Democrațiile moderne*, exprimându-și astfel, încă o dată, opțiunea pentru instaurarea și consolidarea unui sistem social-politic de factură democratică în țara noastră.

Critică teoretică este cea de-a treia subtemă a domeniului *teorii asupra societății*. Deși se regăsește într-un număr relativ restrâns de unități tematice, problematica ridicată în acest context merită să fie menționată.

„Societatea de mâine” a avut o atitudine hotărât dezaprobatoare față de ideologia fascistă și național-socialistă, care își găsisse adepți și în țara noastră: „Ideologia partidului hitlerist este un moment de confuzie și nonsensuri. Pentru orice minte preocupată de coerența unei doctrine politice, împerecherea celor două noțiuni cu înțelesuri așa de deosebite, naționalism și socialism, este o aberație și o stupiditate”¹⁷.

Sistemul social-economic capitalist a constituit, și el, subiect de meditație pentru colaboratorii revistei. Alături de respingerea și condamnarea sa ca regim bazat pe exploatarea individului, capitalismul și-a găsit și apărători, care au susținut însă necesitatea și posibilitatea perfecționării sale, prin eliminarea defectelor, în special prin îngrădirea egoismului individual implicat de acest sistem economic.

În general, au fost criticate soluțiile extremiste adoptate de către reprezentanții mișcărilor muncitorești, care preconizau răsturnarea ordinii sociale existente, militându-se pentru acțiunea lentă, pentru „munca pașnică, organizarea în cadrele legii societății de astăzi și în special luminarea cât mai mare în întunecimea maselor”¹⁸.

¹⁵ I. Clopoțel, *Socialismul și viața individuală*, „Societatea de mâine”, an XVI, 1936, nr. 9, p. 364.

¹⁶ Șt. Bezdechi, *Republica lui Platon*, „Societatea de mâine”, an III, 1926, nr. 9, p. 151.

¹⁷ N. Tatu, *Agonia național-socialismului*, „Societatea de mâine”, an XI, 1934, nr. 6, p. 109.

¹⁸ I. Mehedinteanu, *Extremismul în mișcările muncitorești*, „Societatea de mâine”, an III, 1926, nr. 8, p. 135.

Nu au lipsit din revistă nici aprecierile, pozitive sau negative, la adresa socialismului ca sistem social-politic. În orice caz, s-a pledat, încă din primul an al apariției sale, pentru cunoașterea doctrinei socialiste, subliniindu-se faptul că, deși „factorul economic nu stă la baza tuturor fenomenelor sociale, totuși nu i se poate contesta tăria sa în a îndruma și determina în bună parte multiplele ramificațiuni ale activității obștești”¹⁹.

Teorie și practică socială. Cu toate că legătura dintre teoria și practica socială a constituit un principiu de bază al revistei, subtema respectivă întrunește un număr destul de mic de unități tematice, fapt explicabil prin aceea că această problemă n-a fost teoretizată sau formulată explicit de fiecare dată când a fost abordată. Ea a fost însă subliniată încă din articolul-program: „Revista va avea o parte teoretică ce va fi consacrată studiului obiectiv al problemelor, iar alta a artelor sociale și economice, unde se dau dezlegările practice. În prima parte vom încerca să ne pătrundem de principiile lucrurilor, iar într-a doua să propunem ameliorările”²⁰.

Cadrul teoretic al analizei fenomenelor sociale a fost asigurat, așa cum am menționat, prin intermediul unor studii și articole semnate de reprezentanți de frunte ai scrisului social-politic românesc. În același timp, s-a subliniat necesitatea confruntării permanente a teoriei cu practica socială, ca modalitate de îmbogățire a sa, de constituire a unor sinteze din care să se extragă concluziile și soluțiile cele mai adecvate de optimizare a fenomenelor și proceselor sociale. „Materialul anchetelor strâns pe îndelete, în mod migălos și documentat, cu ajutorul statisticilor, va fi de prețios folos la stabilirea unor rezultate-sinteze în mod cu totul obiectiv, lipsit de orice prejudecăți; însă o dată ce am ajuns la aceste rezultate, putem proceda la acțiune, la cercetarea relelor, la ameliorări, căci vom avea cheia soluțiilor celor mai bune”²¹, preciza I. Clopoțel. În același sens, s-a postulat necesitatea înlocuirii metodei deductive cu cea inductivă în activitatea de soluționare a problemelor sociale de interes major. Astfel că ideea de bază după care s-a ghidat activitatea revistei a avut ca suport triada cunoaștere prin cercetare – soluții – ameliorare, pe care o regăsim în majoritatea materialelor care dezbat fenomene și procese social-economice și culturale decupate din realitatea românească.

2. STRUCTURĂ ȘI DINAMICĂ SOCIALĂ

Tematica referitoare la structura și dinamica socială reprezintă cel de-al doilea domeniu abordat de „Societatea de mâine” (248 u.t., respectiv 24,20% din producția sa sociologică), revistă care și-a propus ca, pornind de la analiza stadiului de dezvoltare a societății românești, să găsească cele mai adecvate căi de evoluție ale acesteia. Problematika structurii și dinamicii sociale abordată în revistă urmează două

¹⁹ I. Clopoțel, *Organizatorii*, „Societatea de mâine”, an I, 1924, nr. 14, p. 295.

²⁰ Idem, *Chemarea noastră*, „Societatea de mâine”, an I, 1924, nr. 1, p. 5.

²¹ Idem, *Să ne asociem!*, „Societatea de mâine”, an II, 1925, nr. 4-5, p. 51.

coordonate principale, și anume: nivelul dezvoltării social-politice, economice și culturale a țării și căile sale de evoluție, respectiv stratificarea și diferențierea socială.

Analiza *stadiului de dezvoltare a țării și căilor sale de evoluție* a fost orientată în cadrul revistei spre problemele economice, care nu au fost însă abordate ca un scop în sine, ci pentru că erau considerate ca determinante în raport cu celelalte aspecte ale vieții sociale. Caracterizarea nivelului de dezvoltare social-politică, economică și culturală a țării, imaginea care se detașează din studiile și articolele cu o asemenea tematică corespunde modelului consacrat în literatura noastră, acela de țară agrară aservită capitalului străin și profund afectată de fenomene complexe de criză.

Agricultura, ramură de bază a economiei naționale, a beneficiat de analize mai detaliate și mai profunde decât industria. Nivelul ei scăzut de dezvoltare, precum și situația grea cu care se confrunta gospodăria țărănească reprezintă concluzii general acceptate, indiferent de poziția ideologică pe care s-au situat analiștii acestui domeniu. O imagine sugestivă a situației agriculturii românești o realizează Șt. Voicu: „Agricultura românească trece actualmente, din punct de vedere tehnic-agricol, printr-un dublu proces: raționalizarea și mecanizarea marii proprietăți agricole și în parte a chiaburimii, refacerea inventarului agricol al unei părți din mica țărănime – în același timp cu continuarea, într-un tempo mai lent, a degradării micilor gospodării țărănești”²².

Abordată sporadic în primii ani de apariție a revistei, problema agrar-țărănească a devenit ulterior un subiect orientat și direcționat programatic, în sensul găsirii unor soluții științifice de dezvoltare a agriculturii și a satului românesc. Problema centrală a chestiunii agrare consta, după părerea multor autori, în determinarea regimului adecvat de proprietate și a tipului optim de exploatare a pământului pentru țara noastră. Discuțiile s-au concentrat asupra celor trei tipuri de exploatare agrară:

- 1) exploatarea familială bazată pe proprietatea individuală asupra pământului;
- 2) exploatarea colectivă cooperatistă corelată cu păstrarea proprietății individuale;
- 3) exploatarea colectivă comunistă bazată pe desființarea proprietății individuale.

În condițiile dezvoltării capitaliste a agriculturii și a concurenței tot mai accentuate a marii proprietăți, se considera de către unii autori că exploatarea de tip familial nu mai corespundea exigențelor impuse de practicarea unei agriculturii intensive, ea constituind o frână în calea progresului acestei ramuri economice. Ea putea însă să întrunească, pe baza organizării cooperatiste, avantajele marii proprietăți, astfel că soluția problemei optimului exploatării agrare a fost formulată, așa cum reiese din rezultatele anchetei „Societății de mâine” pe această temă, în termenii cooperăției, considerată de N. Ghiulea ca un sistem de organizare economico-socială a populației rurale coexistent capitalismului, dar capabil să înlăture toate racilele acestuia și să ducă la înlocuirea sa cu un nou regim economic.

²² Șt. Voicu, *Raționalizare și degradare, dublu proces în agricultura românească*, „Societatea de mâine”, an XIV, 1937, nr. 3, p. 93.

Pentru mica proprietate se pronunța și Șt. Voicu, care considera că lichidarea degradării agriculturii și raționalizarea acesteia nu se pot realiza fără o reformă democratică a întregului regim agrar. V. Cornea insista asupra necesității stabilirii unor norme generale privind adaptarea permanentă a unităților de exploatare agricolă la cerințele impuse de raționalizarea agriculturii. El stabilea trei asemenea norme, și anume:

1) înființarea unor tipuri de ferme specializate, în funcție de condițiile solului, climei și tradițiilor din fiecare regiune;

2) elaborarea unui plan general pentru dislocările de proprietate ce trebuie efectuate periodic pentru revizuirea atât a formei, cât și a întinderii diferitelor tipuri de ferme, în funcție de modificările periodice produse în metodele tehnice și de conducere a producției agricole, precum și în structura comerțului agricol;

3) revizuirea statutului juridic al proprietății rurale, în scopul creării de forme juridice noi, care să consacre funcția socială a pământului, să permită adaptarea permanentă a factorului de producție teren agricol la condițiile concrete ale fiecărei perioade.

Dezvoltarea industriei naționale, industrializarea în curs de desfășurare a României interbelice a fost caracterizată ca un proces accelerat, precipitat, vizând o trecere prea bruscă de la stadiul de țară agricolă la cel de țară industrială. Acest proces, considerau unii autori, nu ținea cont în suficientă măsură de complexul condițiilor economice, politice, sociale și geografice specifice țării noastre, industrializarea forțată realizându-se pe seama sacrificării regimului agricol și nu în cadrul unor raporturi armonice, echilibrate cu celălalt domeniu de bază al economiei naționale, agricultura: „Nu putem concepe o industrializare în stil mare a României fără o corelație organică din primul ceas cu nevoile ocupațiilor agricole. Concepem industrializarea ca o întrebuintare rațională a materiilor prime atât de abundente în mâna populației rurale [...] Toate ramurile economiei țărănești se cer valorificate printr-o puternică politică agrarianistă, printr-o industrializare specifică în domeniul de muncă al țăranului nostru”²³.

Industrializarea era considerată a fi un proces necesar, un „produs al necesității timpului”, dar ea trebuia să se realizeze firesc, pe o cale proprie. „Nu este bine să încurajăm dezvoltarea industriei cu pași mari în stil american, căci în cazul acesta ea sigur ne-ar scăpa din mână și atunci s-ar putea dezvolta în așa mod, încât ar putea aduce în loc de folos chiar pagube mari națiunii, ba chiar ar putea să-i răpească independența individualității ei dintre popoare”²⁴, avertiza P. Andrea, care sublinia, astfel, pericolul aservirii economice și politice a țării în raport cu capitalul străin, pericol real, în condițiile în care o mare parte a industriei ardelenice era deja

²³ I. Clopoțel, *Industrializarea agricolă a României*, „Societatea de mâine”, an XIV, 1937, nr. 3, p. 84.

²⁴ P. Andrea, *Consolidarea industriei noastre naționale*, „Societatea de mâine”, an I, 1924, nr. 36-37, p. 728.

acaparată de către populația minoritară, angajată cu anumite rezerve în efortul de consolidare a statului național.

Problema urbanizării a fost dezbătută în revistă pornindu-se de la ideea că situația așezărilor umane, personalitatea conglomeratelor urbane și rurale, igiena și estetica locuințelor sunt tot atâtea elemente relevante pentru nivelul de dezvoltare a unei societăți, maniera de a edifica și de a organiza adăposturile umane reprezentând manifestări exterioare ale mentalității sociale a unui popor la un moment dat. Astfel, s-a considerat că „scuturarea” diferitelor faze de evoluție a habitatului uman constituie o problemă de interes sociologic. Analiza fenomenului de urbanizare din țara noastră s-a realizat în revistă pe două coordonate: a) formarea și dezvoltarea orașelor ardelenne în contextul existent în acest perimetru; b) dezvoltarea și sistematizarea orașelor românești în prezent.

a) Apărute și dezvoltate în jurul vechilor cetăți medievale, orașele ardelenne reprezentau, prin structura lor etnică și edilitară, o oglindă fidelă a raportului de forțe existent în societatea ardeleană din perioada respectivă. Anul 1918 a găsit orașul ardelean cucerit demografic, economic și cultural de către populația minoritară, înstrăinat de elementul etnic autohton, majoritar în hinterlandul său, și constituind în raport cu acesta o creație artificială, incapabilă să-și îndeplinească rostul firesc de centralizator și catalizator al întregii vieți sociale dintr-o anumită zonă. În aceste condiții, penetrarea elementului autohton în mediul urban a fost un fenomen cu totul întâmplător și nesemnificativ din punct de vedere al cadrului construit și al ocupării populației românești în activități specific citadine.

Iată cum descrie P. Suciu, unul din cei mai buni cunoscători și analiști ai problemelor orașelor ardelenne, situația acestora: „În centru, unde pulsează viața comercială, sunt casele cele mai frumoase și mai solide. Chiar la marginea orașelor nu se găsește de multe ori nici o urmă de urbanism. În zadar mai cauți pe aici orașul, că nu-l găsești nici în construcții, nici în conforturi moderne edilitare [...]. O mare parte din populația noastră orășenească e, prin ocupație, agricolă. E un fel de țărânie urbană. Urbană prin înlesnirile edilitare ce i le oferă orașul, dar rurală prin îndeletniciri”²⁵.

Privită prin prisma acestei stări de fapt, dezvoltarea mediului urban ardelean implica, în primul rând, o componentă etnică, și anume românizarea orașelor pe calea îndrumării maselor românești spre profesii industriale și comerciale, practicate de regulă la orașe. Pe de altă parte, creșterea populației urbane se putea realiza și prin transformarea târgurilor românești în orașe.

b) Problema sistematizării orașelor s-a ridicat cu acuitate în perioada interbelică, atunci când dezvoltarea industriei, ca și pauperizarea tot mai accentuată a maselor țărănești a determinat exodul ruralilor spre mediul urban. Ea a fost reclamată și de modul haotic în care se construise anterior, simțindu-se tot mai mult nevoia unor planuri de dezvoltare sistematizată a orașelor. „Societatea de mâine” a

²⁵ P. Suciu, *Dezvoltarea orașelor ardelenne. În baza unei anchete*, „Societatea de mâine”, an IV, 1927, nr. 10-11, p. 136.

fost preocupată, astfel, și de problemele urbanistice, propunându-și abordarea metodică a planurilor de dezvoltare urbană, în colaborare cu inginerii sociali și cu arhitecții, contribuind chiar la dezvoltarea patrimoniului conceptual al sociologiei noastre urbane prin punerea în circulație a două noțiuni: noțiunea de mediu social abisal, definind situația „marginală” a unor comunități defavorizate în raport cu orașul propriu-zis, și noțiunea de mod urban de viață: „A fi urban nu înseamnă numai a locui sau a avea casă în oraș, ci a te deprinde și cu anumite apucături de curățenie, de menajare a celor din jurul tău, cu deprinderi de politețe și cu o anumită modificare a spiritului [...] Câtă vreme un om nu palpită intern la nevoile și bucuriile celor din jurul lui imediat și câtă vreme el nu-și socotește casa lui ca o parte integrantă a orașului sau câtă vreme nu-și socotește orașul ca o prelungire a casei lui nu e cetățean, nu e urban”²⁶.

Dezvoltarea generală a țării, efortul depus în vederea depistării unei căi proprii, specifice de evoluție a României a constituit, de asemenea, o problemă de interes major pentru colaboratorii revistei. „A călca pe urmele Apusului în metode de lucru, în sistem economic și în stil de viață însemnează drumul cel mai sigur al sinuciderii”²⁷, sublinia P. Pandrea. Viitorul popoarelor din răsăritul Europei nu-l putea constitui, după părerea sa, nici cantonarea în primitivismul de tip feudal, nici intrarea în sistemul capitalist al țărilor dezvoltate, în care ele ar fi avut un rol de subordonare în raport cu structurile economice și politice bine consolidate în momentul respectiv. Drumul indicat în cazul națiunilor est-europene era, în consecință, aplicarea patrimoniului științific occidental, a tehnicii și metodelor moderne, la exploatarea indigenă, în vederea câștigării independenței economice, paralel cu înlocuirea sistemului economic liberal printr-o economie planificată. Anticipând parcă ceea ce s-a întâmplat mai târziu, P. Pandrea afirma: „Caracterul producției neorăsăritene se pare că va fi economia sistematică (după plan), spre deosebire de economia apuseană, care a fost la crearea capitalismului și rămâne deocamdată economic individualistă”²⁸.

Discuții contradictorii s-au purtat pe marginea tezei „prin noi înșine”, care a fost considerată de către unii colaboratori ai revistei o cale sigură pentru asigurarea dezvoltării independente a țării, în timp ce alții o socoteau o idee anacronică în raport cu necesitatea colaborării cu factorii economici exogeni, în vederea valorificării interne și externe a posibilităților economice ale României. „Oricât ne vom zbate, numai ‘prin noi înșine’, numai prin munca noastră, nu vom putea reface România”, afirma Al. Claudiu, care sublinia, astfel, necesitatea apelului la capitalul străin, la toate inițiativele economice „cinstite și fecunde”²⁹.

Critici virulente s-au formulat la adresa teoriei statului țărănesc, considerată a fi promotoare a primitivismului rural, a înfeudării satului românesc unei tradiții rău

²⁶ T. Boldu, *Urbanism*, „Societatea de mâine”, an IV, 1927, nr. 44, p. 505-506.

²⁷ P. Pandrea, *Destinul popoarelor răsăritene*, „Societatea de mâine”, an VIII, 1931, nr. 9, p. 225.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Al. Claudiu, *Atenție la problemele economice*, „Societatea de mâine”, an XXII, 1945, nr. 403, p. 8.

înțelese, păguboase și anacronice în raport cu noua situație creată prin antrenarea agriculturii în procesele specifice economiei capitaliste. Aceste critici veneau din partea unor autori, care au subliniat necesitatea sincronizării satului, ca și a întregii societăți românești, cu societatea europeană, prin dezvoltarea și modernizarea agriculturii. România trebuia să se transforme într-o țară agrar-industrială; aceasta era soluția pentru care au optat majoritatea analiștilor problemei. „România, care are în șesurile ei cel mai bogat pământ arabil, a fost și va fi totdeauna o țară agricolă; ea însă, având și alte bogății decât pământul negru, având petrol, sare, cărbuni, fier, păduri întinse, căderi de apă, gaze pământesti și neprețuite minereuri, nu poate și nu trebuie să rămână numai țară agricolă”³⁰.

Necesitatea depășirii stadiului de țară agricolă era întărită și prin prezentarea riscurilor unei economii bazate pe o singură ramură de activitate, supusă capriciilor naturii și incapabilă să utilizeze integral uriașul rezervor de forță de muncă constituit de populația rurală. În același timp, industrializarea țării trebuia să urmărească crearea ramurilor valorificatoare a resurselor naturale și nicidecum a unor industrii artificiale, dependente de surse externe de materii prime și, prin aceasta, de anumite conjuncturi internaționale riscante. Cele două ramuri economice de bază, agricultura și industria, trebuiau să se dezvolte corelativ, între ele existând raporturi de interdependență și reciprocitate: „Reviviscenta agricolă este pendinte de uneltele livrate de industrie [...] Proprietatea agricolă e atârătoare de tehnicizarea perfecționată [...] Dezvoltarea agriculturii va determina creșterea nivelului de viață, dezvoltarea schimbului și a industriei”³¹.

În ceea ce privește *sistemul social-politic adecvat țării noastre*, „Societatea de mâine” s-a înscris, în general, pe linia „oficială” a sociologiei noastre interbelice, pentru care argumentarea ordinii sociale existente, a viabilității acesteia a fost o preocupare constantă. Au existat însă și poziții izolate care au subliniat necesitatea și posibilitatea unei căi socialiste de dezvoltare a României. Astfel, I. Clopoțel se pronunța pentru instaurarea unui socialism de nuanță democratică, a unei social-democrații adaptate specificului românesc, care „să nu imiteze, să nu ia de-a gata conduite din state de configurații diferite, ci să se afirme printr-o elaborație programatică originală, indicată de nevoile pământului acestuia[...]”³².

Stratificare și diferențiere socială. Structură de clasă. Clase și categorii sociale. Definiții și descrieri ale structurii sociale și căile dezvoltării acesteia.

Analiza intensului proces de stratificare socială, descrierea structurii sociale și a diferitelor clase și categorii sociale reprezintă a doua direcție problematică abordată în cadrul domeniului tematic *Structură și dinamică socială*, de o deosebită importanță pentru definirea și caracterizarea vieții sociale din România interbelică.

³⁰ N. Ghiulea, *Industrie și agricultură*, „Societatea de mâine”, an II, 1925, nr. 51-52, p. 882.

³¹ I. Clopoțel, *Industrializarea mijloacelor de producție*, „Societatea de mâine”, an VI, 1929, nr. 21, p. 313.

³² Idem, *Social-democrația și problemele României contemporane*, „Societatea de mâine”, an VIII, 1931, nr. 18, p. 338.

Abordând o asemenea tematică, revista se înscrie pe linia de gândire promovată de către reprezentanții „seriei ardelenne a sociologiei românești”³³, preocupați, între altele, de problemele structurii sociale, mai cu seamă de cea a clasei de mijloc.

Principalele idei conturate în cadrul analizei structurii sociale a societății românești pot fi sintetizate astfel:

a) în societatea românească din momentul respectiv se manifesta un accentuat proces de stratificare socială, proces contradictoriu în raport cu principiile de libertate, dreptate și solidaritate aflate la baza organizării sociale;

b) structura socială a României avea un caracter anacronic și anormal, bazându-se în general pe existența a două clase sociale, una dominantă și alta dominată, puternic diferențiate din punct de vedere economic și cultural;

c) principala clasă socială o constituia țărănimea;

d) la nivelul țărâniei se manifesta o tendință permanentă de stratificare, generată și determinată de stratificarea proprietății rurale.

Situația proletariatului a constituit un subiect secundar pentru colaboratorii revistei, cu toate că s-a semnalat pericolul neglijării problemelor acestuia de către autoritățile statului. „Pentru opinia noastră publică și oamenii noștri de stat problema muncitorească n-a existat decât sub forma unei stafii roșii, care trebuie să fie înlăturată cu orice preț din orizontul vieții noastre sociale[...] Avem nevoie de o schimbare de atitudine în chestiunea muncitorească. Lupenii au ridicat această chestiune pe orizontul vieții noastre publice, alături de marile probleme de stat”³⁴, sublinia H. Trandafir. Neglijarea situației clasei muncitoare de către colaboratorii revistei a fost determinată de următoarele considerente:

a) România nu era în momentul respectiv o țară industrială;

b) România nu avea încă un proletariat de tip apusean, ci o populație muncitorească caracterizată prin absența calificării, diferențierii, conștiinței și solidarității de clasă, legată prin resorturi puternice de mediul rural și de clasa țărănească din care provenea;

c) șomajul era privit ca un fenomen trecător, datorat lipsei de organizare a muncii, și nu unul caracteristic sistemului economiei de piață.

În ceea ce privește direcțiile dezvoltării structurii sociale, în materialele publicate în revistă se conturează câteva opinii, și anume:

a) necesitatea dezvoltării și consolidării clasei mijlocii, susținută prin argumente de ordin național (absența clasei de mijloc determina „o discontinuitate națională”, ruperea legăturilor firești dintre baza și nivelul superior al structurii sociale având ca rezultat înstrăinarea acestuia din urmă), cultural (cultura și civilizația unui neam se întemeiază pe existența clasei de mijloc) și economic (clasa de mijloc asigura valorificarea bogățiilor țării în interes național, precum și dominarea națională a orașelor);

³³ I. Ungureanu, *Idealuri sociale și realități naționale. Seriile constitutive ale sociologiei românești (1848-1918)*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 283.

³⁴ H. Trandafir, *Incidentele de la Lupeni*, „Societatea de mâine”, an VI, 1929, nr. 14-15, p. 245.

b) cu toate că proletariatul agricol și cel industrial alcătuiau o categorie socială omogenă din punct de vedere al nivelului redus de cultură și educație, al situației economice precare și al poziției defavorizate în raport cu clasa stăpânitoare și cu autoritatea de stat, se considera că ele vor evolua în direcții diferite: „Țărănimia [...] va evolua spre tipul clasic al țărănimii proprietară de pământ și cultivatoare a pământului. De asemenea, muncitorimea industrială, în industrializarea posibilă și foarte probabilă a țării [...] va spori ca număr, va fi mai solidară, mai conștientă și mai pricepută în apărarea intereselor sale specifice și se va alătura muncitorimii industriale mondiale în lupta pentru revendicările lor față de patronat și societate”³⁵;

c) necesitatea transformării țărănimii într-o clasă conștientă de funcțiile sale economice și sociale și a sprijinirii proprietății țărănești mijlocii, capabilă să susțină procesul de dezvoltare economică și culturală a întregului mediu rural;

d) necesitatea dezvoltării unei intelectualități legată și atașată organic de structurile largi ale poporului român, exprimând interesele acestuia, și care să contribuie la dezvoltarea culturii naționale, precum și la integrarea ei în circuitul valorilor universale.

Structură etnică. Rezolvarea problematicii etnice deosebit de complexe din România interbelică a urmat linia politică tradițională, formulată încă în programul revoluției de la 1848, care se pronunța pentru acordarea de drepturi egale tuturor locuitorilor țării, indiferent de etnie. Astfel, s-a subliniat necesitatea realizării unui echilibru între situația românilor și cea a minoritarilor, dar nu pe seama anulării superiorității economice, sociale și culturale a celor din urmă, ci, dimpotrivă, pe calea ridicării românilor la nivelul acestora de dezvoltare. Superioritatea economică și culturală a minoritarilor a fost susținută în revistă de cele mai multe ori cu argumente statistice și a vizat mai ales două aspecte:

a) superioritatea demografică a minoritarilor etnici în orașele din noile provincii integrate în statul român;

b) superioritatea economică a minoritarilor în aceste provincii, datorată deținerii de către aceștia a puterii industriale și comerciale, precum și lipsei de preocupare a elementului românesc pentru aceste ramuri de activitate economică.

Colaboratorii revistei s-au pronunțat și în problema controversată a asimilării populației minoritare, susținând necesitatea de a i se asigura acesteia o evoluție firească, garantarea dezvoltării etnice fiind singura cale pe care ea putea contribui la prosperitatea statului român.

3. UNITĂȚI SOCIALE. MORFOLOGIE SOCIALĂ

Orientată programatic spre cercetarea realității, „Societatea de mâine” a inclus în paginile sale o serie de materiale referitoare la diferite unități sociale de

³⁵ N. Ghiulea, *Clasele sociale în România*, „Societatea de mâine”, an III, 1926, nr. 21-22, p. 398.

mai mare sau mai mică întindere, problemele de morfologie socială constituind cel de-al treilea domeniu tematic abordat în revistă (233 u.t., respectiv 22,70% din producția sa sociologică).

Unul din meritele incontestabile ale revistei a fost, din acest punct de vedere, promovarea cercetării zonale și, în același timp, încercarea de instituționalizare a acesteia la nivelul Munților Apuseni, prin intermediul „Mișcării social-economice a cărturarilor din centrele urbane din jurul munților”. Ca urmare a abordării concertate a acestei regiuni, în revistă au fost publicate câteva interesante studii cu caracter sociografic, însoțite în general de propuneri concrete de ameliorare a stărilor negative din zonă și de soluții aplicabile parțial și astăzi³⁶.

Meritorie a fost și intenția revistei de a extinde și generaliza concluziile și soluțiile date problemelor Munților Apuseni la nivelul zonelor similare ale țării, I. Tilea fiind de părere că era necesară „o ocupare serioasă cu împrejurările economice din regiunile muntoase și întocmirea unui plan științific și amănunțit despre directiva ce trebuie dată viitoarei organizații economice”³⁷.

O altă unitate geografică ce a făcut obiectul unor studii publicate în revistă a fost Câmpia Transilvaniei, subliniindu-se în acest context decăderea social-economică a satului românesc de câmpie, procesul său accentuat de descompunere, ca și starea de subdezvoltare în raport cu satele de minoritari etnici din același teritoriu: „Viața socială a românilor de pe câmpie, în loc să meargă înainte, a luat calea inversă. În loc ca din agricultori să devină meseriași și negustori, adică să suie o treaptă pe scara socială, ei recad pe treapta sclavajului. În loc ca satele mai mari să devină orașe ele se descompun”³⁸.

Alături de aceste studii cu caracter zonal, revista a promovat și publicat și cercetări și materiale centrate pe unități sociale bine definite, așa cum erau satul și orașul, militând pentru abordarea lor științifică. „Nu cunoaștem încă satul românesc în mod științific [...] Până nu vom ajunge la o exactă cunoaștere a vieții materiale și spirituale a satului nostru orice încercare de psihologie a poporului nostru este prematură; de asemenea nu vom avea o serioasă sociologie și o etnografie românească”³⁹, se preciza într-un editorial.

În același timp, s-a subliniat necesitatea schimbării opticii cu privire la cercetarea satului, în sensul ancorării acesteia în realitatea prezentă, a înlocuirii abordării istorice cu una de tip sociologic.

Descrieri interesante de sate au publicat în revistă I. Clopoțel, P. Suciu, A. Răzvan, S. Pop, I. Chelcea, S. Poenaru și Val. Pușcariu. Aceste descrieri,

³⁶ Vezi A. Negru, *Revista „Societatea de mâine” și cultura românească*, „Viitorul social”, an LXXVI, 1983, nr. iulie-august, p. 326-329.

³⁷ I. Tilea, *Ameliorarea situației economice în regiunile carpatine*, „Societatea de mâine”, an VI, 1929, nr. 1-2, p. 920.

³⁸ V. Bucur, *Câmpia ardeleană. Cercetări social-economice și soluții*, „Societatea de mâine”, an I, 1924, nr. 17-18, p. 354.

³⁹ *** *Spre descoperirea satului românesc*, „Societatea de mâine”, an VI, 1929, nr. 14-15, p. 245.

rezultat al observării mai mult sau mai puțin riguroase a mediului rural, au pus în discuție o serie de probleme sociale, economice și culturale cu care se confruntau comunitățile sătești și au încercat avansarea unor soluții ameliorative. Legat de situația din momentul respectiv, dar mai ales de viitorul comunităților rurale, în revistă s-a ridicat și problema necesității sistematizării rurale, ale cărei coordonate principale erau: a) mărirea satelor, pentru a se valorifica dotările edilitare existente; b) impunerea unor tipuri de locuințe, care să întrunească condițiile moderne de construcție și de igienă; c) dispunerea gospodăriilor în jurul centrului cultural-politic al satului; d) sistematizarea rețelei de străzi și drumuri; e) construirea unor sate model.

Orașul, cealaltă unitate socială importantă, a constituit și el obiectul preocupărilor colaboratorilor revistei, fiind prezentat în opoziție cu satul, opoziție accentuată în cazul orașelor transilvănene de structura lor etnică, dominată cantitativ și calitativ de elementul demografic minoritar. Din această opoziție nu a rezultat însă o negare a orașului, ci s-a precizat mereu necesitatea omogenizării sale cu teritoriile din jur, a „cuceririi” lui de către populația românească printr-o politică de stat adecvată. Căci, dacă pentru întregirea structurii sociale era necesară dezvoltarea cantitativă și calitativă a clasei de mijloc, aceasta nu se putea realiza decât în orașe, comunități sociale la fel de necesare ca și cele rurale, între cele două unități sociale trebuind să existe un anumit echilibru și raporturi de colaborare de pe pozițiile specifice ocupate de fiecare în cadrul comunității naționale: „Între sat și oraș ar trebui să existe relațiile ca de la egal la egal, împrumutându-și unul de la altul elementele de care au nevoie, fără ca pentru asta să-și schimbe ființa lor intimă”⁴⁰.

Alte unități sociale care au constituit subiect de reflecție pentru colaboratorii revistei au fost: unitățile de cercetare științifică (Institutul de Studii Societatea de Mâine și apoi Mișcarea social-economică, asociația publiciștilor cu interes permanent față de problemele social-economice, prin intermediul cărora revista a preconizat să realizeze instituționalizarea cercetării sociale, precum și Institutul Social Român, față de care „Societatea de mâine” a avut mereu cuvinte de apreciere, marcându-i jubileul de 10 ani printr-o suită de articole omagiale), asociațiile culturale (în special „Astra”), organizațiile profesionale, națiunea, statul, partidele, familia, gospodăria țărănească și școala. „Școala prin excelență este o problemă sociologică. Punerea în lumină și analiza fenomenelor sociale ce constituiesc ansamblul școlii vor ajuta la înfripirea unei sociologii practice chemate să indice cele mai complete măsuri de organizare socială pe tărâmul școlar”⁴¹, afirma I. Clopoțel.

Una din problemele care s-au ridicat vizavi de școală a fost raportul său cu societatea, măsura în care ea poate, într-un sistem social dat, să depășească interesele clasei dominante și să pregătească terenul pentru o nouă ordine socială.

⁴⁰ Șt. Bezdechi, *Sat și oraș*, „Societatea de mâine”, an IV, 1927, nr. 5, p. 64.

⁴¹ I. Clopoțel, *Școala și turismul în Bihor*, „Societatea de mâine”, an IV, 1927, nr. 41-42-43, p. 141.

S-a pus, cu alte cuvinte, întrebarea dacă școala este un factor de progres sau, dimpotrivă, unul de conservare a ordinii sociale, avansându-se ideea că sunt necesare reforme care să asigure cadrul unui acces real al maselor la cultură, posibil de realizat numai prin schimbarea radicală a însăși structurii economice a societății.

Școala de toate gradele și din toate zonele țării a constituit un subiect permanent de reflecție pentru colaboratorii revistei. Analize mai mult sau mai puțin cuprinzătoare au evidențiat situația gravă în care se găsea învățământul românesc, punând în lumină cauzele acestei stări de fapt, și anume:

- a) influența negativă a politicianismului asupra învățământului public;
- b) existența unui corp didactic insuficient, atât din punct de vedere cantitativ cât și calitativ;
- c) invadarea învățământului superior de către elemente incapabile și oportuniste;

d) lipsa bazei materiale.

În același timp, s-au formulat și anumite cerințe față de învățământul românesc, între care menționăm:

a) adaptarea școlii primare la caracteristicile zonale, reproșându-i-se, în acest context, caracterul cu precădere teoretic și îndepărtarea de viață;

b) ancorarea școlii secundare în realitatea socială, îmbinarea pregătirii tinerei generații pentru viață cu transmiterea unei culturi generale solide, renunțându-se la tendința de intelectualizare excesivă a elevilor;

c) orientarea învățământului superior spre imperativele naționale, dezvoltarea personalităților naționale în contextul mai larg al culturii universale, cerință exprimată în mod explicit de către P. Ilcuș: „Este adevărat că și universitatea, ca oricare altă instituție de cultură și educație, trebuie să țină seamă în primul rând de ființa etnică a neamului ce reprezintă. Trebuie să alimenteze și să dezvolte toate energiile specifice ale neamului din care face parte, căci numai așa păstrează caracterul unei instituții vii de creație culturală. Dar nu e mai puțin adevărat că ideea universității nu e exclusiv o emanație a ideii naționale, ci ea e mai mult o idee europeană. Ca atare, tendința ei încă nu poate fi alta, decât ca prin dezvoltarea personalităților naționale, să le ridice pe acestea la concepția ideii umanitarismului universal”⁴².

Școala a constituit, de altfel, obiectul unei „anchete de cabinet” inițiate de revistă în rândul specialiștilor din domeniul educației, care s-a bucurat de o largă participare. Cercetarea sociologică a instituției școlare, necesitatea și posibilitatea constituirii unei sociologii a acestui domeniu a fost susținută, între alții, de I. Clopoțel, care arăta că: „Școala este o oglindă a raporturilor speciale de ordin social ce s-au produs în decursul timpului în mijlocul societății. Sunt acolo curente, mentalități, fenomene psihice, relații obiectivizate prin practică, prejudecăți și mișcări în sensuri variate, care formează obiectul unei sociologii precise”⁴³.

⁴² P. Ilcuș, *Ideia universității*, „Societatea de mâine”, an I, 1924, nr. 32, p. 640.

⁴³ I. Clopoțel, *Sociologia școlii românești*, „Societatea de mâine”, an XIV, 1937, nr. 4, p. 123.

4. SOCIALIZARE – COMUNICARE – CULTURĂ

Conținutul revistei este relativ bogat în subiecte consacrate acestui domeniu (110 u.t., respectiv 10,70% din producția sa sociologică). În acest cadru, *problemele științei în general și ale sociologiei în special* constituie cea mai abordată subtemă și, în același timp, cea mai răspândită de-a lungul intervalului de apariție a revistei. Principalele aspecte analizate în „Societatea de mâine” în această direcție sunt: a) știința ca fenomen social; b) sociologia ca știință; c) stadiul de dezvoltare a sociologiei pe plan național și internațional; d) raportul dintre sociologie și alte științe socio-umane.

Relativ la primul aspect, alături de studiul lui E. Bernea, care prezintă concepția lui D. Essertier cu privire la originea științei, menționăm și interesantele considerații ale lui V. Novac despre natura și evoluția acesteia: „Știința este cunoașterea naturii prin experiențe și observații metodice și raționale. Ea s-a născut din credința în posibilitatea reprezentării fenomenelor prin cauzalitate și în existența obiectivă a realității materiale”⁴⁴.

Referindu-se la evoluția cunoașterii de la primitiv la omul modern, el afirmă că aceasta este un fenomen social, spiritul științific formându-se și dezvoltându-se sub influența nevoilor economice, a luptei omului cu natura, observarea fenomenelor fiind determinată de necesitatea de a descoperi legile naturii, pentru a o supune și a o utiliza pentru sine. Știința formează, deci, un tot unitar cu viața socială, cu tehnica și cultura umanității, ea neputând fi separată de celelalte domenii ale activității umane și, mai mult, constituind o adevărată oglindă a stării economice și politice a societății. Examinarea evoluției științei îi prilejuiește lui V. Novac evidențierea a două tipuri de raporturi specifice acestui proces: a) raportul știință-tehnică-stare culturală, caracterizat prin interinfluența celor trei termeni; b) raportul dintre tendința spre o specializare din ce în ce mai accentuată în diferitele ramuri științifice și cea de conexiune tot mai strânsă între acestea, determinată de nevoia elaborării unei sinteze.

Recunoscută a fi o disciplină cu largi virtuți acționale în activitatea de optimizare a sistemului social, sociologia a constituit, ea însăși, un subiect permanent de reflecție pentru colaboratorii revistei. Asupra acestei chestiuni s-au pronunțat atât câțiva sociologi consacrați (Tr. Herseni, E. Bernea, C. Sudețeanu), cât și unii publiciști cu preocupări constante în acest domeniu (I. Clopoțel, O. Boitoș, I. Mehedințeanu, T. L. Vale). Deasupra acestor preocupări individuale și conform obiceiului de a supune dezbaterii publice, prin „anchete de cabinet”, anumite probleme de interes larg, „Societatea de mâine” a organizat o asemenea anchetă asupra situației sociologiei în momentul respectiv, la care au participat N. Petrescu, Tr. Brăileanu, P. Andrei, Șt. Zeletin și V. Goldiș. Analiza răspunsurilor la întrebările formulate cu acest prilej permite degajarea următoarelor concluzii:

⁴⁴ V. Novac, *Natura evoluției științei*, „Societatea de mâine”, an XVI, 1939, nr. 4, p. 137-138.

a) După primul război mondial, sociologia internațională se găsea în postura unei discipline care renunțase la speculație, înscriindu-se sub influența sociologiei anglo-saxone pe linia cercetării obiective a faptelor și fenomenelor sociale.

b) Viitorul sociologiei ca știință presupunea abandonarea dezbaterilor teoretice sterile și situarea sa fermă în planul cercetării directe a realității, în strânsă legătură cu necesitatea conducerii raționale a societății și a depășirii crizelor sociale postbelice.

c) Sociologia nu a jucat nici un fel de rol în dezvoltarea societății românești până în momentul respectiv, ea fiind apanajul unui cerc restrâns de teoreticieni.

d) Sociologia românească se găsea în faza de trecere de la stadiul de disciplină speculativă și academică la cel de investigare a vieții sociale și de difuzare în mase printr-o serie de lucrări și publicații.

e) Sociologia românească încerca să se detașeze de sociologia apuseană din care se inspirase și să-și găsească o cale proprie, originală de exprimare și manifestare.

f) Sociologia nu era suficient răspândită în învățământul românesc, ea constituind obiect de studiu numai în universități.

g) Reprezentând un util instrument de organizare și conducere a vieții sociale, precum și un mijloc eficace de educație civică a maselor, sociologia trebuia să devină obiect de interes pentru statul român, interes concretizat în introducerea sa ca disciplină în întreg învățământul superior și secundar, precum și în întemeierea și sprijinirea instituțiilor de cercetare socială.

Deși n-a participat la această anchetă, Tr. Herseni a furnizat, prin seria de articole consacrate sociologiei, un tablou amplu al situației sociologiei contemporane, naționale și internaționale. Tr. Herseni remarca, și el, tendința de desprindere a sociologiei din domeniul abstract speculativ și de integrare treptată în actualitate. Cu toate că dezbaterile teoretice ocupau încă un loc important în activitatea unor sociologi, totuși orientarea sociologiei spre realitatea prezentă, adaptarea ei la problemele ridicate de frământările sociale contemporane constituia un fapt evident, determinat de însăși geneza ei ca știință: „Nu trebuie să se uite că sociologia s-a născut în perioada capitalismului ca o necesitate de cunoaștere științifică a problemelor ivite în acest răstimp. Dacă ea n-a răspuns de la început chemării decât prin școala marxistă, nu putea să se țină multă vreme pe altă poziție”⁴⁵.

Plecând de la existența unor sociologii naționale, Tr. Herseni se întreba asupra posibilităților de constituire a unei asemenea sociologii românești. După părerea sa, activitatea desfășurată în momentul respectiv în țara noastră de către sociologi aparținând unor curente de gândire din Apus era doar o activitate de filială, de completare: „Oricât de dotat și de pregătit ar fi un român, lucrând de acasă în cadrele mișcării științifice străine, nu se poate ridica niciodată la nivelul celor de acolo”⁴⁶. De aceea, dezvoltarea unei sociologii cu o problematică și o

⁴⁵ Tr. Herseni, *Orientări sociologice*, „Societatea de mâine”, an XI, 1934, nr. 12, p. 200.

⁴⁶ Idem, *Sociologie românească*, „Societatea de mâine”, an VII, 1930, nr. 11, p. 217-218.

expresie specific națională era singura cale pe care se puteau egala performanțele sociologilor din străinătate.

Care trebuia să fie, în acest context, specificul sociologiei românești? Ce-i rămânea ei de făcut pe terenul sociologiei? „Mai întâi ceea ce fiecare națiune poate face cu egal succes: metodologie și partea generală de problematică. Iar, ceea ce poate să însemne o contribuție reală românească în știința mondială, să studiem realitățile sociale care ne stau la îndemână. Suntem popor de țărani: vom putea cunoaște mai bine starea agricolă și deci să dăm lumii o sociologie a țăranului, o sociologie a satului și întregii organizații și vieți sociale și spirituale legate de acesta”, lucru posibil câtă vreme la noi în țară civilizația rurală se putea cerceta nemijlocit, pe viu, așa cum o făcea Institutul Social Român. Astfel că, spunea el, „indiferent de atitudinea subiectiv-personală față de om și operă, o elementară cinste profesională ne obligă să recunoaștem în mișcarea monografică pornită recent de Dimitrie Gusti, cel puțin principal, singura direcție productivă conducătoare la o sociologie românească”⁴⁷.

În ce privește raportul sociologiei cu alte discipline socio-umane, în revistă au fost analizate relațiile sociologiei cu etnografia, politica, pedagogia, istoria și cu științele sociale particulare, care, pentru a explica fenomenele sociale pe care le studiază, trebuie să le integreze într-o concepție unitară integratoare, specifică sociologiei.

O altă subtemă dezbătută pe larg în cadrul acestui domeniu tematic este cea referitoare la *cultură, culturalizare și educație*. „După problema populației, a sporului și vigoarei trupești, problema răspândirii culturii este de importanță într-adevăr fundamentală pentru viitorul neamului nostru”⁴⁸, afirma Al. Borza, încă în primul an de apariție a revistei.

Situația culturală a poporului român n-a fost considerată și analizată ca o problemă în sine, ci a fost încadrată în contextul mai larg al problematicii sociale, economice, sanitare și religioase cu care se confrunta societatea românească. În viziunea colaboratorilor „Societății de mâine”, procesul de culturalizare era conceput ca o acțiune permanentă de difuzare a produselor culturii și civilizației în profunzimea structurii sociale, prin care se urmărea realizarea solidarității naționale: „[...] oricât ar fi ajuns, într-o societate, să se lumineze câteva minți, oricât de superioare calități ar avea câțiva indivizi, oricât de mult s-ar fi subțiat simțirea câtorva oameni, acea societate nu este înălțată, patria nu este întărită, neamul nu este fericit. Dacă cultura pe care am căpătat-o din știința, ideile și simțirile apusului nu ar pătrunde cât mai adânc în popor; dacă cunoștințele noastre de viață comodă și civilizată, gustul pentru o asemenea viață, dorința de un trai mai bun nu vor pătrunde în masă; dacă gustul nostru de frumos, dorința noastră de bine și de dreptate, necesitatea sufletului nostru de adevăr și de progres nu vor încălzi inimile

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Al. Borza, *Problemele culturale ale Astrei*, „Societatea de mâine”, an I, 1924, nr. 13, p. 275.

câtor mai mulți, atunci ne vom găsi – cum de altfel ne și găsim – singuri, străini și nefericiți, cu ai noștri, în țara noastră”⁴⁹.

Succesul acțiunii de culturalizare a maselor presupunea o activitate dirijată, bazată pe o concepție clară asupra acestui proces. Revista a pus în discuție, prin intermediul unei „anchete de cabinet”, proiectul lui I. Clopoțel referitor la organizarea culturală regională, care preconiza concentrarea activității societăților și instituțiilor culturale în centrele regionale, unificarea tuturor forțelor capabile să susțină procesul de culturalizare: „Programul de lucru trebuie concretizat în jurul următoarelor probleme: a) combaterea analfabetismului și organizarea asistenței prin cămine școlare și dispensare medicale la sate; b) casa de editură pentru scriitorii regiunii, expoziție de artă, burse, foi populare; c) organizarea fondului cultural prin subvenții regulate și prin cota bugetară centrală a statului și la nevoie prin impozitul cultural voluntar; d) anchete sistematice monografice și amestecul în ameliorările locale; e) selecționarea echipelor de specialiști care să acționeze la fața locului prin pilde vii”⁵⁰.

În strânsă legătură cu procesul de culturalizare, *fenomenul educațional* a stat, și el, în centrul preocupărilor colaboratorilor revistei, abordarea diferitelor sale aspecte fiind argumentată prin:

a) nevoia ridicării nivelului cultural al maselor, organic legată de suflul democratic instaurat în societatea românească, care presupunea antrenarea lor la viața politică;

b) necesitatea formării cadrelor de muncitori și tehnicieni pentru industria națională, precum și cea a propagării cunoștințelor cerute de o exploatare rațională a pământului;

c) nevoia fundamentării unui ideal și a unei culturi naționale.

În opinia lui N. Ghiulea, educația nu se putea reduce numai la cea școlară, cu toate că instituția școlară trebuia să furnizeze indivizilor cultura necesară integrării în viața socială: „Educația poporului este mai puțin o chestie pedagogică sau psihologică decât o chestie socială. Educația poporului nici nu poate fi decât o educație socială; o educație socială atât în ținte, cât și în mijloace”⁵¹.

„Societatea de mâine” a fost interesată și de mijloacele de difuzare a culturii în mase, mai cu seamă de presă, considerată a fi cel mai facil instrument de răspândire a ideilor și cunoștințelor. Puterea de penetrație a presei deriva, după părerea lui P. Ilcuș, din faptul că ea constituia un important factor de socializare a masei de cititori, contribuind la formarea unui public, a unei comunități spirituale: „Dacă ne interesează știrile și noutățile dintr-un jurnal, aceasta este pentru că această curiozitate o știm împărtășită de toți cei care le citesc în același timp și

⁴⁹ N. Ghiulea, *Gânduri răzlețe. Din carnetul unui sociolog*, „Societatea de mâine”, an II, 1925, nr. 1-2, p. 17.

⁵⁰ I. Clopoțel, *Organizarea culturală regională*, „Societatea de mâine”, an XII, 1935, nr. 11-12, p. 165.

⁵¹ N. Ghiulea, *Educația socială a poporului*, „Societatea de mâine”, an II, 1925, nr. 44, p. 774.

chiar în același moment cu noi. Altfel, oricât de interesante ar fi faptele relatate, ele își pierd interesul, care nu le este insuflat decât de această comunicare, de această împărtășire cu alții în actualitate”⁵².

Un alt mijloc de difuzare a culturii era considerat a fi teatrul, în același timp și un important factor de progres social, în calitatea lui de îndrumător al spiritului colectiv, de tribună de propagare și de sădire a ideilor constructive și a aspirațiilor celor mai înalte, precum și de oglindă a vieții sociale: „Dramaturgul prinde esența frământărilor unei societăți, ale unei nații sau ale umanității întregi și le obiectivează în arta sa, astfel că spectatorul poate prinde conștiință de esența frământărilor sufletului omenesc”⁵³.

5. SISTEM NORMATIV. ORGANIZARE ȘI CONDUCERE

Problemele legate de organizarea și conducerea vieții sociale reprezintă cea de-a cincea direcție tematică abordată în „Societatea de mâine” (98 u.t., respectiv 9,50% din producția sa sociologică). Promovarea conducerii științifice a societății și apelul permanent în favoarea întronării unei politici sociale raționale au constituit preocupări constante pentru revistă, colaboratorii ei susținând, cu argumente izvorâte din cercetarea realității sociale, necesitatea schimbării opticii conducătorilor țării în sensul orientării lor spre nevoile celor mulți și a renunțării la un sistem legislativ subordonat intereselor unui grup restrâns și generator de conflicte sociale. „Puterea politică a statului și posibilitățile dezvoltării economice nu mai pot fi subalternizate influenței unor anumite categorii sociale [...] E ceasul când trebuie să avem în vedere toate categoriile sociale, indiferent de obârșia și de noblețea slujbei. Prin urmare, trebuie să tindem spre astfel de așezări, încât profitul activităților să se întindă pe raza cea mai întinsă, deșteptând la viață întregul organism social”⁵⁴.

Reformarea social-politică și economică a societății, reclamată de principiile democratice aflate la baza organizării statului român, nu putea fi viabilă decât dacă emana din „pământul realităților”, ceea ce presupunea înlocuirea politicii empirice cu una științifică, fundamentarea deciziilor pe analiza fenomenelor și proceselor sociale. Etapele procesului de elaborare a deciziilor au fost schițate de către I. Clopoțel, în cadrul efortului său de întemeiere a unei politici raționale în regiunea M. Apuseni: „Întâia condiție a posibilității de a se crea un regim nou este fără îndoială a da o însărcinare precisă unui mănunchi de oameni care au concepție economică și darul investigației la fața locului [...] A doua condiție este apoi o informație precisă, riguros controlată cu aparat științific, de către oameni cu totul

⁵² P. Ilcuș, *Problema conținutului social al presei*, „Societatea de mâine”, an III, 1926, nr. 7, p. 117.

⁵³ I. Breazu, *Rolul teatrului în societate*, „Societatea de mâine”, an II, 1925, nr. 16-17, p. 291.

⁵⁴ I. Clopoțel, *Industrializarea agricolă a României*, „Societatea de mâine”, an XIV, 1937, nr. 3, p. 84.

imparțiali [...] A treia condiție este analiza materialului obținut și fixarea soluțiilor de reconstruire”⁵⁵.

Revista și-a adus din plin aportul la fundamentarea sociologică a politicii, prin promovarea unor studii și cercetări asupra diferitelor domenii, nivele și aspecte ale societății românești, care și-au propus cunoașterea esenței, a legităților fenomenelor și întemeierea științifică a unor concluzii în măsură să contribuie la optimizarea organizării și conducerii sistemului nostru social, prin înlocuirea „oportunităților momentane” cu principii bine determinate, și având caracter de generalitate și permanență.

„Societatea de mâine” a militat, astfel, pentru întemeierea unei politici sociale raționale, ale cărei scopuri și sarcini au fost definite de către N. Ghiulea astfel: „Politica socială are scopul suprem să ridice existența întregii vieți sociale la gradul de cultură și civilizație la care au ajuns cei mai buni dintre noi. Ea însă nu are a avea ca singur mijloc pentru ridicarea societății bunăvoința statului și a indivizilor ajunși, cărora nu le tihnește traiul bun din cauza mizeriei ce o văd în jurul lor. Pentru oamenii cu simț social, întâiul mijloc al politicii sociale trebuie să fie trezirea în mase a nevoilor de cultură și civilizație și apoi sădirea în suflet a dorinței de a lupta ca prin sporirea puterilor de producție să câștige o cât mai bună stare, deci întâi trezirea în mase a trebuinței și apoi voința să și-o îndeplinească”⁵⁶.

Principalele probleme analizate în acest context tematic au vizat: a) optimizarea vieții publice ardeleni în general și a celei politice în special, pe baza clarificării situației politice locale și a depășirii dezorientării provocate de integrarea acestei zone într-o nouă organizație de stat; b) conducerea științifică a sistemului instrucției publice; c) conducerea științifică a sistemului sanitar; d) asigurarea stării de sănătate a populației și protejarea capitalului biologic al neamului, prin combaterea fenomenului de denatalitate și a bolilor sociale.

6. METODEDE ȘI TEHNICI DE CERCETARE SOCIALĂ

Deși această tematică este mai puțin abordată în revistă (49 u.t., respectiv 4, 80% din producția sa sociologică), se poate afirma că „Societatea de mâine” a fost preocupată să ofere virtualilor cercetători de teren elemente de metodologie sociologică, metode și tehnici de cercetare socială, contribuția sa concretizându-se, din acest punct de vedere, în:

a) Prezentarea metodei de cercetare monografică utilizată în campaniile de teren ale Institutului Social Român, monografia fiind considerată un pas important, dacă nu chiar decisiv, pe calea asigurării unui caracter științific sociologiei: „Elaborarea pe îndelete a chestionarului și analiza meticuloasă a faptelor sociale pe

⁵⁵ Idem, *Un nou regim al Munților Apuseni*, „Societatea de mâine”, an III, 1926, nr. 18, p. 343.

⁵⁶ N. Ghiulea, *Gânduri răzlețe. Din carnetul unui sociolog*, „Societatea de mâine”, an II, 1925, nr. 1-2, p. 17.

teren au fost prilejuri care au dat științei sociologice de la noi o orientare cu totul nouă. Luându-și sursele din însăși viața socială a țării, sociologia și-a definit tot mai mult scopurile și și-a lărgit și îmbogățit orizonturile. Din însăși natura aceasta vie a sa, sociologia și-a construit teoria cea mai adecvată și mai plină de adevăr [...] Monografia a fundamentat știința sociologică. Prin observație și experimentare, prin datele empirice și prin metoda analitică, sociologia s-a recules și și-a luat avântul meritat”⁵⁷.

b) Elaborarea și popularizarea propriei metode de investigare a realității sociale, metoda sociografică, o sinteză între modelul sociografic al lui R. S. Steinmetz, bugetele de familie ale lui Fr. Le Play și monografia sociologică a lui D. Gusti⁵⁸. Concepută ca studiu în exclusivitate al problemelor contemporaneității, metoda elaborată de către I. Clopoțel și dezvoltată cu contribuția unor colaboratori din cadrul revistei, între care merită a fi menționați P. Suci, V. Arădi și P. Grecu, a fost considerată în epoca respectivă ca o alternativă la metoda monografică: „Metoda sociografică a d-lui Ion Clopoțel se caracterizează prin îndepărtarea pe cât posibil a tot ceea ce constituie romantismul istoric, atât de necontrolabil, insistând mai mult asupra realităților sociale, care, după d-sa, au o mare și vădită înțâietate pentru refacerea românismului. Dl. Ion Clopoțel este pentru soluționarea imediată a nevoilor locale, ceea ce face din metoda d-sale un lucru exact, practic și controlabil”⁵⁹.

c) Încercarea de instituționalizare a cercetării sociale, pe calea concentrării în cadrul ei a tuturor forțelor intelectuale capabile și doritoare să întreprindă „anchete de teren” și „anchete de cabinet”, subliniindu-se importanța realizării unor investigații bazate pe instrumente standardizate, în măsură să furnizeze date comparabile și, deci, apte de a fi sintetizate în lucrări mai ample (monografiile zonale și regionale). Mai mult, investigațiile de teren și sociografierea unor comunități sociale, realizate pe baza unor planuri comune de lucru, erau considerate mijloace prin intermediul cărora se putea constitui materialul documentar al sociologiei. „Cum să te ridici la formule în mod universal valabile, la legi sociologice, dacă nu posezi un număr cât mai mare de date reale ce se pot supune aceleiași interpretări”⁶⁰, se întreba I. Clopoțel, din răspunsul său la această întrebare detașându-se propria-i concepție, imprimată și colaboratorilor revistei, cu privire la raportul dintre sociologie și sociografie, la locul și utilitatea demersului sociografic în cadrul cercetării sociologice. După părerea sa, sociografia constituia o primă etapă a cunoașterii sociologice (furnizarea de material documentar pentru sintezele teoretice) și, în același timp, o verigă de legătură între laboratorul științific și câmpul de acțiune socială (identificarea și definirea problemelor sociale).

⁵⁷ I. Clopoțel, *Avântul științific al sociologiei prin cercetarea monografică*, „Societatea de mâine”, an XI, 1934, nr. 4-5, p. 67.

⁵⁸ I. Filipescu, S. Chelcea, *Ion C. Clopoțel – sociolog și publicist patriot*, „Viitorul social”, LXXIX, 1986, nr. noiembrie-decembrie, p. 557.

⁵⁹ I. D. Suci, *Fragment din monografia comunei Alioș*, „Societatea de mâine”, an XVIII, 1940, nr. 1, p. 21-22.

⁶⁰ I. Clopoțel, *Să ne asociem!*, „Societatea de mâine”, an II, 1925, nr. 4-5, p. 51.

Deși încercarea de instituționalizare a cercetării sociale n-a avut succes, trebuie remarcat faptul că revista a reușit să trezească în rândul unui mare număr de intelectuali pasiune și interes pentru investigarea fenomenelor sociale, ca și preocuparea pentru problemele reale ale poporului român. Ca urmare, în „Societatea de mâine” au fost publicate frecvent materiale rezultate din cercetarea unor probleme sau unități sociale, revista constituind, astfel, un for de dezbateră a unor asemenea probleme, ca și o prețioasă sursă de informare cu privire la viața social-economică, politică și culturală din perioada interbelică, mai cu seamă a celei transilvănene. „Cu **Societatea de mâine**, problematica vieții transilvănene își are o reflectare multilaterală [...] Revista adresează cititorilor săi chemarea de a medita la viitorul societății românești, propunându-le un program de orientare progresistă, în care echitatea socială și culturalizarea alcătuiesc două repere fundamentale [...] Cuprinsul celor câteva mii de pagini atestă seriozitatea cu care ani de-a rândul se îndeplinește acest program îndrăzneț, eșafodat pe analiza nemijlocită a realității autohtone”⁶¹.

Și, dacă adăugăm la cele de mai sus și faptul că revista a publicat și multe materiale purtând semnătura unor reprezentanți de frunte ai comunității noastre sociologice, ne putem ralia fără nici o reținere opiniei lui I. Clopoțel, și anume că o istorie a sociologiei românești interbelice ar fi incompletă dacă nu ar include printre realizările sale activitatea în domeniu desfășurată de către colaboratorii „Societății de mâine”⁶².

Contribuția revistei la dezvoltarea sociologiei noastre interbelice a fost, de altfel, recunoscută, „Societatea de mâine” fiind încadrată în „axa sistemului publicațiilor sociologice din perioada interbelică”, în compania onorantă pentru ea a prestigioaselor reviste „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială”, „Sociologie românească”, „Affaires Danubiennes”, „Revista Institutului Social Banat-Crișana” și „Buletinul Institutului Social din Basarabia”⁶³.

⁶¹ V. Fanache, „*Gând românesc*” și epoca sa literară. *Studiu și bibliografie*, București, Edit. Enciclopedică Română, 1973, p. XXXIV-XXXV.

⁶² I. Clopoțel, *După întâiul deceniu*, „Societatea de mâine”, an X, 1933, nr. 12, p. 216.

⁶³ Șt. Costea (coord.), *Istoria sociologiei românești*, București, Edit. Fundației „România de Mâine”, 1998, p. 343.